

Zoltán ROSTÁS, Antonio MOMOC (coord.), *Bișnișari, descurcăreși, supraviețuitori*, București, Editura Curtea Veche, 2013, 384 p.

Fără îndoială promotorul cel mai activ al istoriei orale în România este Zoltán Rostás. Împreună cu colaboratorii săi a reușit să adune aproape o duzină de volume care tratează „probleme actuale sau din trecut prea puțin (sau inadecvat) abordate” ale societății românești (p.10). De multe ori apariția volumelor este însoțită în presa de specialitate de lamentări care semnaleză insuficienta folosire a surselor orale în studiul istoriei recente. Merită însă menționat că demersul echipei profesorului Rostás nu este singular și că există, încă de la sfârșitul anilor '90, cercetători interesați de domeniu. Referindu-ne numai la lucrări care au ca subiect fenomenul economiei secundare¹² și care folosesc (și) surse de istorie orală putem aminti: Liviu Chelcea, Puiu Lățea, *România profundă în comunism. Dileme identitare, istorie locală și economie secundară la Sântana*, București, Editura Nemira, 2000; *LXXX. Mărturii orale. Anii '80 și bucureștenii*, București, Editura Paideia, 2003; Dan Lungu, *Povestirile vieții. Teorie și documente*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003 și 2010 (chiar dacă nu are drept subiect economia secundară, interviurile din partea a doua a volumului pot reprezenta surse de documentare ale subiectului). Cercetările cu un pronunțat caracter metodologic, în care penuria economică are un loc central, sunt reunite de către Victoria Isabela Corduneanu în volumul *Remembering state socialism in the 1970s and 1980s Romania. From official memory to the memories of the “dominated”*, Lambert Academic Publishing, 2012.

Volumul coordonat de Rostás și Momoc reunește 17 interviuri pe care studenții Facultății de Jurnalism și Științele Comunicării de la Universitatea din București, alături de Florentina Țone și Antonio Momoc, le-au realizat cu „oameni care au avut înainte de 1989, într-un fel sau altul, legătură cu bișnișa”. Interviurile sunt grupate în trei părți: bișnișarii, descurcăreșii și supraviețuitorii. Cele 5 mărturii care aparțin primei părți nu sunt neapărat interviuri cu bișnișari, ci mai curând despre bișnișari și bișnișă. Poate că sensul peiorativ pe care termenul îl are în limba română îi face pe cei intervievați să se plaseze în afara acestei categorii. Un singur personaj își asumă deschis și fără ezitări statutul de bișnișar. George Mocanu (intervievat de Antonio Momoc) face o descriere detaliată a acestei lumi a speculanților bucureșteni din anii '80 și a rețelelor care controlau piața neagră din centrul capitalei.

Restul „bișnișarilor” intervievați se autopercep drept luptători, dispuși să facă lucruri ilegale pentru a-și ușura traiul greu: „am făcut într-adevăr multe afaceri ilegale pentru a-mi hrăni familia, dar nu mai mult [...] Voiam doar să trăiesc normal, mediu. Aș fi putut să am mai mult, să fac mult mai multe, dar am considerat că atât cât am cu ce să-mi hrănesc copiii este de ajuns” (p.24). Ceea ce au în comun persoanele intervievate și așezate în partea volumului dedicată bișnișarilor este un

---

¹² Pentru o analiză de ansamblu a fenomenului economiei secundare în societățile socialiste vezi: Maria Loś (ed.) *The Second economy in Marxist states*, MacMillan Press Ltd, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London, 1990.

nivel al riscului asumat mai mare decât al celorlalți actori implicați în economia secundară. Aceștia se dovedesc a fi persoane dinamice, gata să aibă inițiativă și o atitudine dezinhbită pentru a-și putea procura produsele necesare. Cei mai mulți sunt indivizi mobili, gata să călătorească și să-și creeze rețele de relații care să le asigure atât aprovizionarea, cât și desfacerea mărfurilor. Sursele de aprovizionare ale acestora au o oarecare varietate. Excursiile în străinătate sunt prilejuri de a face trafic. În URSS, spre exemplu, se pleca cu blugi românești și încălțăminte și se aducea blănărie. Și grupurile de turiști străini care vin în România sunt surse de mărfuri pentru piața neagră. Interviu realizat de Florentina Țone cu un sectorist din zona centrală a capitalei (Lipscani, Covaci) punct important de tranzacție, reușește să prezinte multe dintre sursele de aprovizionare ale economiei secundare. Un rol important îl au și românii care reușesc să aibă contacte periodice cu exteriorul, precum sportivii sau muncitorii care pleacă la muncă în zona arabă. Studenții străini reprezintă o altă sursă de a procura produsele căutate pe piața neagră. Marinarii sau „vaporenii” sunt și ei personaje importante pentru economia secundară (vezi interviul cu Florica Ispas, soție de marinar).

Un caz mai special este cel al lui Constantin Popa. Acesta reușește, împreună cu o rudă, să pună pe picioare o stână clandestină și să-și desfacă produsele în piețele și târgurile din sudul țării. În acest caz nu există un intermediar, un speculator, ci chiar producătorul îndeplinește și rolul bișnițarului. Despre genul acesta de ocupații, care se plasează cât mai periferic față de orice formă de autoritate administrativă, cunoaștem mult prea puțin, iar eficiența acestora pare că este importantă, dacă ținem cont că eroul interviului nu are altă sursă de venit în timpul în care a fost oier.

A doua parte a volumului, cea dedicată descurcăreților, reunește 8 mărturii ale celor care sunt, așa cum spune Antonio Momoc în postfața lucrării, „sursele principale de aprovizionare pentru cei care făceau comerț underground”. După o citire atentă a interviurilor constatăm că această categorie trebuie privită cu mai multe nuanțe. Cel mai adesea descurcăreții sunt aceia care își folosesc pozițiile de la locul de muncă, și implicit resursele, pentru a-și forma o rețea de relații care să le permită accesul, atunci când au nevoie, la produse și servicii care sunt greu de procurat de pe piața oficială. Aceștia sunt elementele reprezentative ale formulei consacrate în epocă „Pile-Cunoștințe-Relații” (aluzie la acronimul Partidului Comunist Român – PCR). Poveștile pe care subiecții acestei părți le rememorează au în centrul lor de cele mai multe ori produse alimentare. Șmecheriile sau artificiiile la care aceștia recurg nu au scopul de a le aduce câștiguri în bani ci de a le asigura produse alimentare pentru consumul propriu sau ca monedă de troc pentru alte produse alimentare. Avantajul principal pe care descurcăreții îl au față de restul populației este că nu sunt nevoiți să stea la coadă. Favorul contra favor duce la construirea unui circuit al mărfurilor între descurcăreți: „uite așa, fiecare avea de câștigat în felul lui [...] trebuia să ai prieteni ca să poți să ai ușile deschise și să reușești să îțiții cuvântul față de toate persoanele care îți cereau câte un favor” (p. 300).

Banii aproape că lipsesc la descurcăreți: „bani luam, e drept, destul de rar; de cele mai multe ori, le dădeam pe alte produse sau favoruri” (p. 225). Majoritatea subiecților acestei părți, prin natura muncii lor, au contact direct cu mărfuri pe care

le introduc în circuit. Fie că lucrează în unități de desfacere sau în depozite aceștia se înconjoară cu oameni de încredere, care la rândul lor reprezintă roțițe ale mecanismului.

Există și descurcările care nu au acces direct la produse pe care să le tranzacționeze, însă poziția lor le permite să ofere servicii și favoruri în schimbul cărora primesc cele necesare. Un milițian la circulație, care se consideră „bine situat și bine plătit” (p. 205), atunci când are nevoie de lapte praf pentru copii știe că sursa este o cunoștință din Harghita, ori când în București este o criză de carne apelează la relațiile pe care le are la Timișoara. Un inginer minier își învoiește muncitorii din subordinea sa pentru un pachet de Kent pentru fiecare zi scutită. Valoarea simbolică a pachetului de Kent este recurentă în mărturiile despre perioada comunistă. Este interesantă observația făcută în volumul de față de către Ioan Părăială, sectoristul din București, care spunea că un pachet de țigări putea ajunge să se vândă chiar de două, trei ori într-un an.

În ultima parte a volumului sunt prezentate 4 interviuri ale „supraviețuitorilor”¹³. Subiecții acestei părți nu au un rol activ în fenomenul economiei secundare. După parcurgerea primelor două părți ale volumului ne așteptam ca aceștia să fie consumatorii produselor pe care bișnițarii și descurcările le tranzacționează, însă referirile la astfel de situații în mărturiile lor sunt rare. Cei intervievați păstrează termenii discuției într-o sferă mai generală, cu tendințe mai curând spre analizarea regimului comunist. O posibilă explicație a acestei situații se poate identifica în nivelul de instruire ridicat al subiecților. 3 dintre cei 4 intervievați au studii superioare, iar Alexandrina Roșculeț, prin natura muncii sale (funcționar) și mediului în care a trăit, aparține unei părți a societății care pare să fie mai aproape de sofisticarea unei lumi intelectuale, decât de simplitatea unui mediu muncitoresc (fără nuanță peiorativă!).

Aici merită făcută o mențiune și asupra importanței pe care o au interviatorii în demersuri de istorie orală. În cazul unui subiect deschis, așa cum este cel al volumului de față, când nu sunt necesare reconstrucții cronologice sau plasări spațiale riguroase cunoașterea temei urmărite de către cel care realizează interviul nu reprezintă neapărat un avantaj. Chiar dacă pentru un cititor avizat al subiectului majoritatea întrebărilor par naive și lipsite de o minimă cunoaștere a realității comuniste (probabil că cei mai mulți dintre studenți nu au o experiență sau un interes particular pentru această epocă), efectul asupra subiecților considerăm că este mai curând pozitiv. Lipsa de cunoaștere a perioadei, trădată de întrebări inocente sau stereotipe, acționează ca un stimulent pentru interviuat care se vede nevoit să-și construiască răspunsuri detaliate și pline de explicații care nu apar, spre exemplu, într-o discuție cu cei care au trăit aceleași experiențe.

---

¹³ Pentru înțelegerea termenului de „supraviețuitor” în contextul penuriei generalizate din anii '80 a se vedea Viorica Bectas, *77 istorii și rețete din Epoca de aur*, Editura Cartex, 2010. Autoarea rememorează 77 de întâmplări prin care a trecut pentru procurarea hranei. Fiecărei întâmplare îi este alăturată o rețetă culinară preparată cu ingrediente surogat și prin improvizații ingenioase (exemplu: ciorba de burtă preparată din copite de porc).

Volumul coordonat de Zoltán Rostás și Antonio Momoc este o dovadă a faptului că istoria orală, pentru studiul istoriei recente, reprezintă o sursă care trebuie privită de către istorici cu același interes precum sursele consacrate, iar pentru analiza anumitor teme, precum cea a economiei secundare, istoria orală este mai mult decât complementară, este indispensabilă.

După parcurgerea volumului ni se întărește ideea că, în ciuda proiectelor vizibile de modernizare a societății după modelul comunist (industrializarea, urbanizarea, colectivizarea) regimul socialist a contribuit, prin ineficiența sa economică, la perpetuarea unor realități și comportamente care aparțin mai curând unor societăți tradiționale, dominate de legături informale, de relații personale și de complicități care preced societăților moderne.

Marius Cazan

Gheorghe IUTIȘ, *Din istoria literaturii didactice românești. Manualele de istorie națională (secolul al XIX-lea-prima jumătate a secolului al XX-lea)*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2013, 358 p.

Cartea valorifică teza de doctorat și experiența profesională a autorului, lector la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Specializat în didactica istoriei, a probat constant teoria prin coordonarea efectivă a practicii pedagogice a studenților. În plus, a participat la diferite proiecte dedicate îmbunătățirii învățământului actual, legate de evoluția absolvenților, de școlile din mediul rural, de organizarea profesorilor de istorie, etc. Gheorghe Iutiș se plasează, deci, foarte aproape de miezul problemei, de înțelegerea rosturilor, a potențialului și a limitelor predării istoriei. Având un astfel de orizont, autorul se poate pronunța în cunoștință de cauză asupra manualelor, tradiționale instrumente școlare, banalizate și, în fapt, prea puțin cunoscute, atât specialiștilor cât și publicului larg.

Lucrarea este organizată în patru capitole, primele două mai sintetice (despre legislația vizând manualele, respectiv autorii semnificativi de cărți școlare), iar următoarele tot mai extinse. Capitolul al treilea se ocupă de analiză efectivă a evoluției „speciei” manualelor de istorie între 1831-1948, urmărind atent îmbunătățirile aduse, din punct de vedere istoriografic și pedagogic, în timp ce ultimul oferă o amplă galerie de micro-monografii ale principalelor texte din epocă („manualul Albineț”, „manualul Laurian”, „manualul Heliade Rădulescu” ș.a.m.d.). Nu sunt simple descripții, ci dosare ale polemicilor suscitade, la vremea respectivă, de aceste lucrări. Și anexele volumului propun repere utile cititorului, îndeosebi bibliografia masivă, un adevărat repertoriu de manuale și de lucrări contemporane dedicate lor (articole, recenzii, broșuri, prefețe, corespondență, programe școlare, fragmente memorialistice, etc.). Nu e puțin lucru, ținând cont de dificultatea reconstituirii informației istorice în acest domeniu, cu apariții efemere sau de-a dreptul exotice.

Cartea a fost construită pornind de la convingerile omului aflat la catedră, care crede că „indiferent de orientările istoriografice care s-au succedat, istoria a reprezentat cel mai important factor de educație națională de-a lungul timpului” (p. 9);